

Wyspy szczęśliwe

Program nauczania języka polskiego w klasach IV–VI szkoły podstawowej
zgodny z nową podstawą programową

Ogólna charakterystyka programu nauczania, czyli którędy wiodą drogi przez „wyspy szczęśliwe”	2
Cele ogólne programu, czyli po co uczyć	7
Materiał nauczania, czyli co warto poznać	10
Materiał lekturowy, czyli co czytać	18
Cele szczegółowe, czyli jakie stawiać wymagania	22
Procedury osiągania celów, czyli jak uczyć ciekawie i efektywnie	23
Sprawdzanie i ocenianie osiągnięć uczniów, czyli jak mierzyć efekty	28

Ogólna charakterystyka programu nauczania, czyli którędy wiodą drogi przez „wyspy szczęśliwe”

*A ty mnie na wyspy szczęśliwe zawieź (...)
Pokaż mi wody ogromne i wody ciche,
rozmowy gwiazd na gałęziach pozwól mi słyszeć zielonych,
dużo motyli mi pokaż, serca motyli przybliż i przytul,
myśli spokojne ponad wodami pochyl miłością.*

„Prośba o wyspy szczęśliwe” K.I. Gałczyński

Przygotować do funkcjonowania w świecie współczesnej kultury, nauczyć rozpoznawania wartości moralnych: dobra, piękna, prawdy, zachęcić do poznawania literatury i innych tekstów kultury, wprowadzić w tradycję kultury narodowej i europejskiej, wykształcić kompetencje komunikacyjne, pobudzić postawy kreatywne ucznia – oto tylko niektóre wyzwania, przed jakimi stoi nauczyciel języka polskiego. Program „Wyspy szczęśliwe” i skorelowane z nim podręczniki (do kształcenia literacko-kulturowego) i zeszyty ćwiczeń z wiadomościami – pod tym samym tytułem – usiłują sprostać zadaniom, jakie stawia przed polonistami współczesny świat.

„Wyspy szczęśliwe” to program przeznaczony dla nauczycieli języka polskiego w klasach IV-VI II etapu edukacyjnego. Zakładamy, że na kształcenie polonistyczne przeznaczono w klasie IV, V, i VI po 5 godzin tygodniowo. Program uwzględnia cele i treści kształcenia zawarte w *Podstawie programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej*¹, dotyczące przedmiotu język polski.

Dla większości współczesnych dzieci oczywistym, niejako naturalnym, staje się obraz rzeczywistości kreowany przez media, a najróżniejsze prawdy, pojawiające się w telewizji, internecie, radiu, grach komputerowych itd., okazują się aksjomatami. System uznawanych wartości okazuje się chwiejny (!) i niespójny. Taki stan rzeczy stawia przed współczesną szkołą zadanie ukazania prawdziwych wartości, kształcenia prawidłowych postaw i... niemoralizowania. Pragnąc sprostać oczekiwaniom, przedstawiamy Państwu program pt. „Wyspy szczęśliwe” (i podręczniki z nim zintegrowane), który wskazuje ważne, inspirujące do myślenia i atrakcyjne teksty kultury, kładzie nacisk na wychowanie i odpowiednie przygotowanie uczniów do krytycznego odbioru świata mediów. Zgodnie z podstawą programową: „Szkoła ma stwarzać uczniom warunki do nabywania wiedzy i umiejętności potrzebnych do rozwiązywania problemów z wykorzystaniem metod i technik wywodzących się z informatyki, (...) wyszukiwania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł (...). Szkoła ma również przygotowywać ich do dokonywania świadomych i odpowiedzialnych wyborów w trakcie korzystania z zasobów dostępnych w internecie, krytycznej analizy informacji,

¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej. (Dz.U. z 2017, poz. 356), Załącznik nr 2.

bezpiecznego poruszania się w przestrzeni cyfrowej, w tym nawiązywania i utrzymywania opartych na wzajemnym szacunku relacji z innymi użytkownikami sieci”².

Nie odżegnujemy się od kultury masowej, ale traktujemy ją jako materiał do pracy i wstęp do kultury wysokiej. Kultura łatwa, powszechna, rozrywkowa niszczy dociekliwość poznawczą i uczy bierności, a jednym z najważniejszych celów programu „Wyspy szczęśliwe” jest kształcenie postawy aktywnej i umiejętności wybierania. Wartościowanie i selekcja informacji stały się wymogiem współczesności. Jestem człowiekiem, więc najpierw: oglądam, słucham, czytam, poznaję, potem: myślę, oceniam, wartościuję i w końcu: decyduję, wybieram.

Zakładamy, że ciekawość to pierwszy stopień do... poznawania i zdobywania świata. To właśnie ona popycha dzieci do badań i eksperymentów, do odkrywania prawd, poznawania siebie i innych ludzi. Program „Wyspy szczęśliwe” został skonstruowany z myślą o pobudzaniu aktywności poznawczej uczniów oraz inspirowaniu do ciekawych przygód z tekstami kultury i językiem ojczystym. Ciekawie to nie znaczy łatwo, ciekawie to nie znaczy szybko, ale ciekawie to atrakcyjnie, z chęcią, z poczuciem ważności tego, co się robi. Uczniowie pragną wyzwań, nudzą ich zbyt łatwe zadania, męczą ogólnikowe polecenia, brak poczucia humoru... Naprzeciw tym potrzebom wychodzą różnorodne teksty, przemyślane ćwiczenia, atrakcyjne i dopracowane (często żartobliwe) polecenia, które można znaleźć w podręczniku.

Program pozostawia nauczycielowi dużą swobodę w doborze materiału literackiego i kulturowego oraz przewiduje dopasowywanie go do możliwości poznawczych i emocjonalnych uczniów. Zaproponowane teksty kultury są zróżnicowane pod względem stopnia trudności, co umożliwia omawianie wybranych tematów na różnych poziomach. Zakłada się indywidualizację nauczania – nie wszyscy uczniowie muszą czytać, oglądać, badać wszystkie teksty czy wykonywać wszystkie zadania, lecz działania są warunkowane możliwościami dzieci. Chodzi m.in. o to, aby szczególnie uzdolnieni, którzy pracują bardzo sprawnie, nie czekali na swoich rówieśników, tylko w zyskanym czasie zajęli się dodatkowym tekstem czy ćwiczeniem. Jednym z największych grzechów szkolnych jest bowiem marnowanie potencjału. Większość tekstów, poleceń w tradycyjnych podręcznikach adresuje się do przeciętnego ucznia. Słabsi otrzymują teksty, zadania za trudne, mocniejsi zbyt łatwe. Receptą winno być różnicowanie. Te same zagadnienia można oglądać, analizować na różnych poziomach. Wielość służy temu, by indywidualizować zarówno pracę na lekcji, jak i zadania domowe.

Wybierając utwory literackie lub inne teksty kultury, kierowaliśmy się następującymi zasadami:

- teksty bliskie dziecku, jego doświadczeniu, najczęściej takie, w które wpisano odbiorcę dziecięcego bądź młodzieżowego (wyjątek: klasyka literacka);

² Tamże, s. 13.

- różnorodność: utwory krótsze i dłuższe; łatwiejsze i trudniejsze; klasyka i literatura dziecięca, proza, poezja, krótkie utwory sceniczne;
- literatura polska częściej niż światowa;
- teksty literatury światowej tylko w dobrym tłumaczeniu;
- unikanie wierszy autorów obcych;
- wiele króciutkich tekstów (aforyzmów, przysłów, powiedzeń, cytatów, ciekawostek, reprodukcji, zdjęć itp.) jako obudowa do właściwych utworów przeznaczonych do omówienia;
- bogactwo tekstów kultury.

Program ma charakter koncentryczno-spiralny. Treści są skupione wokół pewnych zagadnień tematycznych, natomiast określone umiejętności (podobnie jak pojęcia) będą kształcone wielokrotnie przez cały II etap edukacyjny. Pozwoli to uczniom dorosnąć do niektórych zagadnień, a nauczycielowi wracać do wybranych umiejętności (pojęć) w różnych kontekstach tematycznych i na różnych poziomach. Jeśli w klasie czwartej pojawi się jakiś **termin** (który rozumiemy jako nazwę o specjalnym, naukowym znaczeniu) i zostanie on wyjaśniony, to nie sądzimy naiwnie, że dziecko przyswoiło sobie **pojęcie** (ideę, treść nazwy) i trwale je zapamiętało. Potrzeba na to wielu kontekstów, użyć, przypomnień i doświadczeń, dlatego też w kolejnych klasach wciąż pojawiają się wprowadzane wcześniej terminy, a ich rozumienie staje się coraz bogatsze i głębsze; w dziecku rodzi się pojęcie.

Program zakłada, że **wychowanie językowe** realizuje się w szkole niejako dwutorowo, choć obydwa obszary (kształcenie literacko-kulturowe i kształcenie językowe) wzajemnie się dopełniają, warunkują i nie mogą bez siebie istnieć. Język jest zarówno narzędziem porozumiewania się, jak i tworzywem literatury oraz innych werbalnych tekstów kultury. Parafrazując myśl Ludwiga Wittgensteina, należy, rozszerzając granice uczniowskiego języka, rozszerzać granice jego myślenia. Z jednej więc strony kształcenie językowe traktujemy jako wyposażanie uczniów w narzędzia do lepszego porozumiewania się, z drugiej obserwacja zjawisk językowych i ich opisywanie (przy użyciu minimalnej terminologii) służyć ma świadomemu, refleksyjnemu wykorzystywaniu języka podczas tworzenia własnych tekstów. Uczeń znajduje się w roli odbiorcy, krytyka i twórcy. Pojawiające się w procesie kształcenia pojęcia mają ułatwiać (nie utrudniać!) opisywanie obserwowanych zjawisk. Nie należy wymagać od ucznia posługiwania się definicjami, lecz ćwiczyć rozumienie wybranych terminów i czynne posługiwanie się nimi.

Kształcenie językowe rozumiemy jako:

- kształcenie umiejętności poprawnego posługiwania się językiem (a także innymi niewerbalnymi środkami komunikowania się);

- znajomość podstawowych kategorii gramatycznych służąca: poprawnemu posługiwaniu się językiem (a także słownikiem); mówieniu i czytaniu ze zrozumieniem; odbiorowi tekstów kultury;
- kształcenie umiejętności poprawnego pod względem ortograficznym i interpunkcyjnym wypowiedzania się w piśmie przy użyciu różnych form wypowiedzi;
- kształcenie umiejętności korzystania z różnych źródeł informacji (m.in. słowników, encyklopedii, mediów).

Program przywraca odpowiednią rangę frazeologii i leksykologii lekceważonym w szkole. Bogactwo i zróżnicowanie języka ubarwia świat tekstów, nadaje im charakter i jędrność. Znajomość powiedzeń, zwrotów, wyrażeń pozwala lepiej rozumieć teksty kultury, sprawniej wyrażać własne myśli i umiejętnie różnicować wypowiedzi pod względem stylistycznym. W podręczniku, który jest pełną wykładnią założeń programu, pojawia się bardzo wiele gniazd tematycznych (np. szczęście, rodzina, dom, sen), stających się ośrodkiem poważnych i zabawnych ćwiczeń słownikowo-frazeologicznych.

Kształcenie literacko-kulturowe porównujemy do odkrywania pewnych obszarów tematycznych, do wędrówki po nowych światach – nazwalismy je *wyspami szczęśliwymi*, specyficznymi miejscami, które powstały pod wpływem wyobraźni. Każda wyspa to kolejny cykl zagadnień (dział podręcznika), w którym uczniowie poznają nowe teksty, pojęcia, frazeologię itp. oraz kształcą wybrane umiejętności.

Na każdym poziomie uczniowie poznają pięć kręgów tematycznych, wokół których skupiają się ich działania. Można je realizować po kolei, ale nie jest to konieczne. Każdy dział powinien kończyć się sprawdzeniem zdobytych umiejętności, przypomnieniem najważniejszych pojęć, tekstów, wyciąganiem wniosków. Takie podsumowanie nazywamy: *poszukiwaniem prawdziwych skarbów*, jako że *skarbm* mają stać się dla dzieci poznane utwory, ważne myśli, twórcze prace.

W każdej klasie pojawia się także szósty dział „W rytmie pór roku” złożony z tekstów okolicznościowych, związanych ze świętami, zwyczajami i przyrodą. Elementy tego działu winny pojawiać się na lekcjach języka polskiego okolicznościowo – w rytmie przyrody i kalendarza. Nauka w szkole nie powinna być oderwana od świata realnego: obyczajowości, tradycji, przyrody, świata naturalnego porządku, w którym jest: czas pracy (siewu, żniw, zbierania owoców itd.), święta (m.in. Bożego Narodzenia, Święta Niepodległości), zabaw (andrzejkowych wróżb, mikołajkowych podarków itp.) i czas natury (choćby śniegu, błękitu nieba, złotych pól, szczytów gór).

I tak proponujemy następujące *wyspy szczęśliwe*:

W klasie IV:

Ja i inni, moja szkoła, klasa, przyjaźń, codzienność
Dom, rodzina, miłość, mała ojczyzna, ojczyzna

Baśń, fantastyka, dobro i zło, prawda, piękno
Sen, noc, marzenia, wyobrażenia, teatr, niezwykłość
Śmiech, zabawa, radość, telewizja

W klasie V:

Przygoda, odkrywanie
Praca, pasja, tworzenia, kreacyjna moc słowa
Początek świata i człowieka, korzenie kultury – biblia, mity greckie
Legendy, ziarno prawdy w opowieściach
Uroda świata, odpowiedzialność za siebie i świat

W klasie VI

Kobieta i mężczyzna, różne oblicza miłości, bajki
Różne światy, wędrówki w czasie i przestrzeni, epika
Bogactwo, skarby, sprawiedliwość, praca nad sobą
Podróż, człowiek w drodze, przekraczanie granic, szacunek dla inności
Cywilizacja – zagrożenia, postęp, komputer, internet, reklama

Oprócz podstawowych umiejętności polonistycznych: odbioru wypowiedzi i wykorzystania zawartych w nich informacji (czytanie, słuchanie), analizy i interpretacji tekstów kultury oraz tworzenia wypowiedzi (mówienie, pisanie) uznaje się za szczególnie celowe rozwijanie: zdolności analitycznego i syntetycznego **myślenia**, dostrzegania związków przyczynowo-skutkowych i lepszego rozumienia świata, ludzi i siebie, a także umiejętności posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi oraz samokształcenia, jako sposobu zaspokajania naturalnej ciekawości świata, odkrywania swoich zainteresowań i przygotowania do dalszej edukacji.

Wychowanie jest nieodłączną częścią kształcenia humanistycznego, dlatego też w programie „Wyspy szczęśliwe” kładzie się szczególny nacisk na kształtowanie u uczniów postaw: sprzyjających ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu, takich jak ofiarność, współpraca, solidarność, altruizm, patriotyzm i szacunek dla tradycji, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawcza, kreatywność, przedsiębiorczość, otwartość wobec świata i innych ludzi, kultura osobista, gotowość do uczestnictwa w kulturze, podejmowania inicjatyw oraz poczucie odpowiedzialności za zbiorowość³. Ponadto należy w toku różnych działań lekcyjnych i pozalekcyjnych kształtować postawę obywatelską, a także postawę poszanowania zarówno tradycji i kultury własnego narodu, jak i innych kultur i tradycji.

³ Tamże, s. 11.

Cele ogólne programu, czyli po co uczyć

Dla uświadomienia wagi przedmiotu język polski kluczowe wydają się słowa, że „W procesie kształcenia ogólnego szkoła podstawowa **na każdym przedmiocie** kształtuje kompetencje językowe uczniów oraz dba o wyposażenie uczniów w wiadomości i umiejętności umożliwiające komunikowanie się w języku polskim w sposób poprawny i zrozumiały”⁴.

Zgodnie z podstawą programową, zadaniem nauczyciela języka polskiego na II etapie edukacyjnym jest przede wszystkim:

- 1) wychowywanie świadomego odbiorcy i uczestnika kultury, szczególnie dzieł literackich;
- 2) rozwijanie poczucia tożsamości narodowej oraz szacunku dla tradycji;
- 3) rozwijanie w uczniu ciekawości świata, motywacji do poznawania kultury własnego regionu oraz dziedzictwa narodowego;
- 4) kształtowanie postawy otwartości wobec innych kultur i szacunku dla ich dorobku;
- 5) rozwijanie umiejętności komunikowania się w różnych sytuacjach oraz sprawnego posługiwania się językiem polskim w zależności od celu wypowiedzi;
- 6) rozwijanie umiejętności formułowania myśli, operowania bogatym słownictwem oraz wykorzystywania go do opisywania świata, oceniania postaw i zachowań ludzkich z zachowaniem zasad etyki i kultury języka;
- 7) kształcenie umiejętności posługiwania się różnymi gatunkami wypowiedzi ustnej i pisemnej, niezbędnymi w dalszej edukacji oraz różnych sytuacjach życiowych;
- 8) kształtowanie samodzielności w docieraniu do informacji, rozwijanie umiejętności ich selekcjonowania, krytycznej oceny oraz wykorzystania we własnym rozwoju;
- 9) wychowanie do przyjmowania aktywnych postaw w życiu i brania odpowiedzialności za własne czyny.⁵

Natomiast cele kształcenia stawiane przed polonistami na II etapie edukacyjnym zostały zgrupowane zgodnie z podstawą programową w czterech obszarach wymagań:

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Wyrabianie i rozwijanie zdolności rozumienia utworów literackich oraz innych tekstów kultury.
2. Znajomość wybranych utworów z literatury polskiej i światowej oraz umiejętność mówienia o nich z wykorzystaniem potrzebnej terminologii.

⁴ Tamże, s. 12. Podkreślenia i wyróżnienia autorów programu.

⁵ Tamże, str. 70.

3. Kształtowanie umiejętności uczestniczenia w kulturze polskiej i europejskiej, szczególnie w jej wymiarze symbolicznym i aksjologicznym.
4. Rozwijanie zdolności dostrzegania wartości: prawdy, dobra, piękna, szacunku dla człowieka i kierowania się tymi wartościami.
5. Kształcenie postawy szacunku dla przeszłości i tradycji literackiej jako podstawy tożsamości narodowej. (...)
7. Rozwijanie zainteresowania kulturą w środowisku lokalnym i potrzeby uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych.

II. Kształcenie językowe.

1. Rozwijanie rozumienia wartości języka ojczystego oraz jego funkcji w budowaniu tożsamości osobowej ucznia oraz wspólnot: rodzinnej, narodowej i kulturowej.
2. Rozwijanie rozumienia twórczego i sprawczego charakteru działań językowych oraz formowanie odpowiedzialności za własne zachowania językowe.
3. Poznawanie podstawowych pojęć oraz terminów służących do opisywania języka i językowego komunikowania się ludzi.
4. Kształcenie umiejętności porozumiewania się (słuchania, czytania, mówienia i pisanie) w różnych sytuacjach oficjalnych i nieoficjalnych, w tym także z osobami doświadczającymi trudności w komunikowaniu się.
5. Kształcenie umiejętności poprawnego mówienia oraz pisanie zgodnego z zasadami ortofonii oraz pisowni polskiej
6. Rozwijanie wiedzy o elementach składowych wypowiedzi ustnych i pisemnych oraz ich funkcjach w strukturze tekstów i w komunikowaniu się.

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Usprawnianie czynności fonacyjnych, artykulacyjnych i prozodycznych uczniów.
2. Rozwijanie umiejętności wypowiadania się w określonych formach wypowiedzi ustnych i pisemnych.
3. Kształcenie umiejętności wygłaszania, recytacji i interpretacji głosowej tekstów mówionych, doskonalenie dykcji i operowania głosem.
4. Rozpoznawanie intencji rozmówcy oraz wyrażanie intencji własnych, rozpoznawanie języka jako działania (akty mowy).
5. Rozwijanie umiejętności stosowania środków stylistycznych i dbałości o estetykę tekstu oraz umiejętności organizacji tekstu.
6. Poznawanie podstawowych zasad retoryki, w szczególności argumentowania, oraz rozpoznawanie manipulacji językowej.
7. Rozbudzanie potrzeby tworzenia tekstów o walorach estetycznych i podejmowania samodzielnych prób literackich.

IV. Samokształcenie.

1. Rozwijanie szacunku dla wiedzy, wyrabianie pasji poznawania świata i zachęcanie do praktycznego zastosowania zdobytych wiadomości.
2. Rozwijanie umiejętności samodzielnego docierania do informacji, dokonywania ich selekcji, syntezy oraz wartościowania.
3. Rozwijanie umiejętności rzetelnego korzystania ze źródeł wiedzy, w tym stosowania cudzysłowu, przypisów i odsyłaczy oraz szacunku dla cudzej własności intelektualnej.
4. Kształcenie nawyków systematycznego uczenia się oraz porządkowania zdobytej wiedzy i jej pogłębiania.
5. Zachęcanie do rozwijania swoich uzdolnień przez udział w różnych formach poszerzania wiedzy, na przykład w konkursach, olimpiadach przedmiotowych i wykładach oraz rozwijanie umiejętności samodzielnej prezentacji wyników swojej pracy.
6. Rozwijanie umiejętności efektywnego posługiwania się technologią informacyjną w poszukiwaniu, porządkowaniu i wykorzystywaniu pozyskanych informacji⁶.

⁶ Tamże, str. 59-60

Materiał nauczania, czyli co warto poznać

Prezentując poniżej planowany materiał nauczania, pragniemy zwrócić uwagę, że **należy go dobierać do oczekiwanych osiągnięć, a nie odwrotnie**. Zadaniem nauczyciela jest wykształcenie określonych umiejętności, a nie „przerobienie określonej partii materiału”. Wiadomości, które nie wiążą się z umiejętnościami i pożądanymi postawami, są naszym zdaniem bezwartościowe.

Szczególnie istotne jest dążenie do zrozumienia, a nie pamięciowego opanowania przez uczniów podanych informacji. Właśnie zrozumienie i częste wykorzystywanie wiadomości w sytuacjach typowych daje gwarancję zapisania się w pamięci trwałej uczniów.

Materiał nauczania przedstawiamy w układzie tabelarycznym. Poziomom (klasom) przyporządkowujemy określone zagadnienia, jednak o kolejności ich wprowadzania decyduje nauczyciel, uwzględniając potencjał swoich uczniów. Należy tylko pamiętać, aby szóstoklasista poznał wymienione poniżej pojęcia na tyle, aby umożliwiły mu one wykazanie się wymienionymi w podstawie programowej umiejętnościami (m.in. na egzaminie zewnętrznym w klasie VI, zwanym sprawdzianem).

Większość terminów, zagadnień pojawi się w tabeli w klasie IV, V i VI. Powtórzenie to jest celowe i oznacza konieczność jego przypomnienia i pogłębienie rozumienia poprzez użycie w nowych trudniejszych kontekstach. Pojawienie się terminu w klasie IV jest niejako propedeutyczne. Ma za zadanie oswoić ucznia z nowym słowem, wywołać właściwe skojarzenia. Dopiero w kolejnych klasach następuje jego głębsze zrozumienie i umocnienie.

Zakładamy wprowadzanie pojęć z zakresu nauki o języku od głóskei, poprzez zagadnienia słowotwórcze i fleksyjne, do zdania. Taki układ sprzyja systematyzacji pojęć i umożliwia uczniowi rozumienie trudniejszych pojęć po opanowaniu łatwiejszych (np. najpierw kształci się umiejętność rozpoznawania czasownika, potem odróżniania formy osobowej i nieosobowej, następnie wyszukiwania czasownika w formie osobowej w zdaniu i dopiero ta umiejętność umożliwia rozróżnianie zdań pojedynczych i złożonych).

Wszelkie zagadnienia teoretyczne należy wprowadzać podczas obserwacji pewnych zjawisk teoretycznoliterackich czy językowych. Dopiero wynikająca z ukazywanych przykładów potrzeba nazywania, systematyzowania, analizowania i uogólniania upoważnia nauczyciela do operowania określonymi pojęciami (nie odwrotnie).

Nauczyciel powinien pamiętać o konieczności powtarzania zagadnień i wzmacnianiu rozumienia terminów w ciągu całego etapu kształcenia. Oczywiście jest, że przykładowo: redagowanie opowiadania w klasie IV nie zwalnia nauczyciela z obowiązku przypomnienia tej formy w klasie V i VI oraz

dalszego doskonalenia umiejętności redakcyjnych i utrwalania właściwych nawyków. Zmieniają się przykłady, konteksty, poziom ćwiczeń, ponieważ należy uwzględnić większe możliwości rozwojowe, ale punktem wyjścia pozostaje ta sama forma wypowiedzi. Nie wolno zapominać o stałej konieczności wzmocnienia procesów zapamiętywania nie tylko na każdej lekcji, na zajęciach powtórzeniowych, ale także w całym cyklu kształcenia

W tabeli poniżej przedstawiamy planowany materiał nauczania z podziałem na poszczególne klasy. Proponujemy zagadnienia zarówno takie, jakie zostały określone w podstawie programowej (traktuje się je jako wymagania konieczne i wyróżnia pogrubioną czcionką), a także takie, które są rozwinięciem podstawy. Przyswojenie przez uczniów dodatkowych wiadomości i zdobycie umiejętności ich wykorzystania umożliwi efektywniejsze nauczanie na II etapie edukacyjnym i jego kontynuację w gimnazjum. Nasza propozycja wynika zarówno z tradycji nauczania języka ojczystego, jak i ze znajomości podstawy programowej do III etapu edukacyjnego, w którym pojawia się tak dużo nowych wymagań, że potrzebnym wydaje się nam przygotowanie solidniejszych podstaw w szkole podstawowej. Dotyczy to szczególnie treści związanych ze świadomością językową. Wiele zagadnień językowych z III etapu kształcenia, np. rozpoznawanie form trybów, stron czasownika, odróżnianie czasowników dokonanych i niedokonanych, tradycyjnie pojawiało się dotychczas w szkole podstawowej. Proponujemy, żeby wprowadzić je na II etapie kształcenia, sądzimy że nie przekraczają one możliwości rozwojowych uczniów szkoły podstawowej, a zwiększą ich świadomość języka.

Tym niemniej proponujemy wnikliwe przeanalizowanie dodatkowych wymagań i dopasowanie ich do konkretnych uczniów. Nauczyciel najlepiej zna klasę, którą uczy, więc tworząc plan wynikowy, powinien zdecydować, na ile rozwinąć wymagania konieczne.

Treści nauczania	Klasa IV	Klasa V	Klasa VI
1. Pojęcia nadawcy i odbiorcy, sposoby rozpoznawania intencji wypowiedzi (np. pytam, odpowiadam, informuję, proszę).	W każdym podręczniku literacko-kulturowym serii „Wyspy szczęśliwe”		
2. Właściwości oraz tworzenie form wypowiedzi pisemnych.	Zeszyt ćwiczeń opowiadanie (twórcze, odtwórcze), opis, list, e-mail, kartka z pamiętnika, dialog, zaproszenie, kartka pocztowa, ogłoszenie, przepis, wizytówka, życzenia	Zeszyt ćwiczeń sprawozdanie (z wydarzenia), instrukcja, notatka z lektury, opis miejsca, postaci, SMS, zawiadomienie, reklama	Zeszyt ćwiczeń sprawozdanie (z filmu, spektaklu), list oficjalny, podanie, charakterystyka, opis przeżyć wewnętrznych, streszczenie, notatka, dedykacja,

	Podręcznik literacko-kulturowy życzenia, plan odtwórczy tekstu	Podręcznik literacko-kulturowy plan twórczy tekstu, tekst o charakterze argumentacyjnym	Podręcznik literacko-kulturowy tekst o charakterze argumentacyjnym, scenariusz filmowy
3. Wypowiedzenia oznajmujące, pytające i rozkazujące, w tym zdania i równoważniki zdań.	Zeszyt ćwiczeń wypowiedzenie, zdanie, równoważnik zdanie nierozwinięte i rozwinięte związki wyrazów w zdaniu – wyraz nadrzędny i podrzędny wypowiedzenie oznajmujące, pytające, rozkazujące, wykrzyknikowe zdanie pojedyncze, złożone przekształcanie typów wypowiedzeń	Zeszyt ćwiczeń jak w klasie IV, ponadto: zdanie pojedyncze – wykres zdanie złożone – zdanie główne i składowe, zdanie podrzędne i współrzędne	Zeszyt ćwiczeń jak w klasach poprzednich, ponadto: typy zdań współrzędnych, wykres zdania złożone podrzędnie – wykres
4. Związki wyrazów w zdaniu, w tym rola podmiotu i orzeczenia.	Zeszyt ćwiczeń związki wyrazów w zdaniu podmiot, orzeczenie	Zeszyt ćwiczeń jak w klasie IV, ponadto: określenia: przydawka, okolicznik, dopełnienie	Zeszyt ćwiczeń jak w klasach poprzednich, ponadto: orzeczenie imienne podmiot gramatyczny, domyślny, logiczny
5. Odmienne i nieodmienne części mowy oraz podstawowe kategorie fleksyjne.	Zeszyt ćwiczeń czasownik – osoby, liczby, czasy, rodzaje; bezokolicznik rzeczownik – własny i pospolity, rodzaj, odmiana przez przypadki i liczby przymiotnik – odmiana przez przypadki, liczby i rodzaje liczebnik – główny, porządkowy przysłówek przyimek	Zeszyt ćwiczeń jak w klasie IV, ponadto: czasownik – aspekt, tryby rzeczownik – temat i końcówka, oboczności przymiotnik – stopniowanie liczebnik – odmiana przez przypadki i rodzaje, liczebnik zbiorowy zaimek	Zeszyt ćwiczeń jak w klasach poprzednich, ponadto: czasownik – strony; formy nieosobowe czasownika –no, -to, konstrukcje zwrotne, osobliwości w odmianie rzeczownik – osobliwości w odmianie partykuła wykrzyknik

		przysłówek – stopniowanie spójnik	
6. Zróżnicowanie języka.		Zeszyt ćwiczeń jak w klasie IV, ponadto: antonim homonim wyraz rodzimy i zapożyczony	
	Podręcznik literacko- -kulturowy związek frazeologiczny stały przysłowie, powiedzenie synonim archaizm język potoczny, język literatury wyraz nacechowany emocjonalnie	Podręcznik literacko- -kulturowy jak w klasie IV antonim homonim eufemizm biblizm mitologizm gwara	Podręcznik literacko- -kulturowy jak w klasach poprzednich, ponadto: język ogólnopolski, regionalna odmiana języka
7. Budowa słowotwórcza wyrazów.		Zeszyt ćwiczeń jak w klasie IV, ponadto: wyraz podstawowy, pochodny, formant (przyrostek, przedrostek), podstawa słowotwórcza definicja słowotwórcza wyraz niepodzielny słowotwórczo	Zeszyt ćwiczeń jak w klasach poprzednich, ponadto: rodzina wyrazów, wyraz pokrewny
	Podręcznik literacko- -kulturowy rodzina wyrazów, wyraz pokrewny zdrobnienie, spieszczenie, zgrubienie	Podręcznik literacko- -kulturowy jak w klasie IV	Podręcznik literacko- -kulturowy jak w klasach poprzednich

8. Fonetyka (głoski, akcent, intonacja).	Zeszyt ćwiczeń głoska a litera spółgłoska, samogłoska sylaba	Zeszyt ćwiczeń jak w klasie IV, ponadto: narządy mowy i ich funkcja typy głosek: miękka- -twarda, ustna-nosowa, dźwięczna- bezdźwięczna akcent wyrazowy i zdaniowy	Zeszyt ćwiczeń jak w klasach poprzednich, ponadto: upodobnienia fonetyczne (ubezdźwięcznienia, udźwięcznienia), utrata dźwięczności w wygłosie intonacja
9. Odbiór tekstów kultury.	Podręcznik literacko- -kulturowy tytuł motto ironia	Podręcznik literacko- -kulturowy jak w klasie IV, ponadto: motyw wędrowny	Podręcznik literacko- -kulturowy jak w klasach poprzednich, ponadto: podtytuł puenta komiks - cechy
10. Pojęcia związane z prozą.	Podręcznik literacko- -kulturowy fikcja – prawdopodobieństwo i fantastyka świat przedstawiony fabuła, chronologia wydarzeń nadawca, odbiorca narrator bohater morał	Podręcznik literacko- -kulturowy jak w klasie IV, ponadto: narracja w 1. i 3. osobie bohater – główny, drugoplanowy	Podręcznik literacko- -kulturowy jak w klasach poprzednich, ponadto: proza – realistyczna, fantastycznonaukowa, fantasy odmiany powieści/opowiadania wątek - główny, poboczny punkt kulminacyjny
11. Pojęcia związane z poezją.	Podręcznik literacko- -kulturowy nadawca, odbiorca podmiot liryczny obraz poetycki środki stylistyczne – epitet, porównanie, przenośnia, uosobienie, wyraz dźwiękonaśladowczy, zdrobnienie – funkcje	Podręcznik literacko- -kulturowy jak w klasie IV, ponadto: środki stylistyczne – ożywienie, pytanie retoryczne – funkcje	Podręcznik literacko- -kulturowy jak w klasach poprzednich, ponadto: środki stylistyczne – zgrubienie, apostrofa, anafora, powtórzenie – funkcje

	wers (sylabiczność), strofa, refren, rytm		
12. Pojęcia związane z dramatem.	Podręcznik literacko-kulturowy tekst główny, tekst poboczny (didaskalia)	Podręcznik literacko-kulturowy jak w klasie IV	Podręcznik literacko-kulturowy jak w klasach poprzednich, ponadto: dialog, monolog
13. Gatunki literackie	Podręcznik literacko-kulturowy opowiadanie baśń dziennik	Podręcznik literacko-kulturowy jak w klasie IV, ponadto: mit legenda pamiętnik przypowieść	Podręcznik literacko-kulturowy jak w klasach poprzednich, ponadto: powieść hymn bajka nowela fraszka
14. Terminy związane z przekazami ikonicznymi, radiem, telewizją, filmem, teatrem, prasą.	Podręcznik literacko-kulturowy terminy związane z przekazami ikonicznymi, telewizją, teatrem	Podręcznik literacko-kulturowy jak w klasie IV, ponadto: terminy związane z przekazami radiowymi	Podręcznik literacko-kulturowy jak w klasach poprzednich, ponadto: terminy związane z filmem, radiem, z internetem
15. Ortografia i interpunkcja.	Zeszyt ćwiczeń estetyka pisma pisownia zakończeń czasowników –ść, –źć pisownia ó:u pisownia ż:rz pisownia h:ch wielka i mała litera w nazwach własnych i pospolitych (imiona, nazwiska, przezwiska, części świata, nazwy geograficzne, nazwy mieszkańców, zwyczaje i święta, przymiotniki pochodzące od nazw własnych, tytuły	Zeszyt ćwiczeń jak w klasie IV, ponadto: pisownia partykuły –by wielka i mała litera w tytułach czasopism pisownia partykuły <i>nie</i> z przymiotnikami i przysłówkami w stopniu wyższym i najwyższym, z zaimkami pisownia <i>ą, ę, om, on, em, en</i> wyrażenia przyimkowe kropka w zapisie skrótu przecinek <i>we</i>	Zeszyt ćwiczeń jak w klasach poprzednich, ponadto: pisownia przedrostków <i>roz-, bez-, wz-, wez-, ws-, wes-</i>

	utworów literackich) pisownia partykuły <i>nie</i> z rzeczownikiem, czasownikiem, przymiotnikiem i przysłówkiem w stopniu równym, liczebnikiem przymiotniki złożone przenoszenie wyrazów skróty związane z korespondencją skróty jednostek miar i wag znaki interpunkcyjne (kropka, przecinek, znak zapytania, wykrzyknik, cudzysłów, dwukropek, średnik, nawias) – funkcje przecinek w zdaniu pojedynczym i złożonym znaki interpunkcyjne w zapisie dat	wtrąceniach	
16. Komunikacja.	Zeszyt ćwiczeń różne sposoby porozumiewania się znaki – naturalne i umowne nadawca, odbiorca oficjalna i nieoficjalna sytuacja komunikacyjna gestykulacja, mimika, mowa ciała zwroty grzecznościowe	Zeszyt ćwiczeń jak w klasie IV, ponadto: dyskusja etykieta językowa	Zeszyt ćwiczeń jak w klasach poprzednich, ponadto: emotikony etykieta argument, ocena, komentarz
	Podręcznik literacko-kulturowy akty mowy: pytanie, prośba, życzenia, rada, groźba, przeprosiny	Podręcznik literacko-kulturowy jak w klasie IV, ponadto: tabu językowe	Podręcznik literacko-kulturowy jak w klasach poprzednich, ponadto: perswazja słownictwo neutralne

		dyskusja	i wartościujące
17. Samokształcenie.	Zeszyt ćwiczeń słownik ortograficzny słownik języka polskiego	Zeszyt ćwiczeń jak w klasie IV, ponadto: słownik wyrazów obcych słownik synonimów słownik frazeologiczny	Zeszyt ćwiczeń jak w klasach poprzednich, ponadto: słownik poprawnej polszczyzny

Materiał lekturowy, czyli co czytać

KLASA IV

- wybór baśni polskich i europejskich, w tym Ch. Perrault: *Kopciuszek*, A. Puszkina: *Bajka o rybaku i rybce*,
- polska i obca klasyka dziecięca i młodzieżowa: fragmenty powieści m.in.: M. Krüger, M. Musierowicz, E. Niziurskiego, H. Ożogowskiej, L. Carrolla, T. Jansson, C.S. Lewisa, R. Dahla,
- wiersze lub fragmenty prozy W. Bełzy, J. Brzechwy, A. Kamieńskiej, J. Kulmowej, J. Tuwima, ks. J. Twardowskiego,
- polska klasyka literacka: A. Mickiewicz: *Przyjaciele*, wybrany fragment *Pana Tadeusza*; I. Krasicki: *Przyjaciele*, J. Słowacki: *W pamiętniku Zofii Bobrówny*, J. Wybicki: *Pieśń Legionów Polskich we Włoszech* (współcześnie: *Mazurek Dąbrowskiego*), J.I. Kraszewski: *Kwiat paproci* (fragmenty),
- program proponuje lekturę co najmniej pięciu dłuższych tekstów wymienionych w podstawie programowej:

- lektury obowiązkowe:

Jan Brzechwa, *Akademia Pana Kleksa*,

Clive Staples Lewis, *Lew, Czarownica i stara szafa*,

René Goscinny, Jean-Jacques Sempé, *Mikołajek* (wybór opowiadań),

- lektury uzupełniające – co najmniej dwie, wybrane przez nauczyciela wspólnie z uczniami z poniższego zestawu:

Lewis Carroll, *Alicja w Krainie Czarów*,

Joseph Ryduard Kipling, *Księga dżungli*,

Janusz Korczak, *Król Maciuś Pierwszy*,

Selma Lagerlöf, *Cudowna podróż*,

Andrzej Maleszka, *Magiczne drzewo*,

Mark Twain, *Przygody Tomka Sawyera*,

wybrane pozycje z serii *Nazywam się...* (np. *Mikołaj Kopernik*, *Fryderyk Chopin*, *Maria Curie-Skłodowska*, *Jan Paweł II*),

Carlo Collodi, *Pinokio*,

Roald Dahl, *Charlie i fabryka czekolady*,

Joanna Olech, *Dynastia Miziołków*,

- inne teksty kultury (do wyboru nauczyciela, przynajmniej jeden z każdego typu w ciągu całego cyklu kształcenia):

widowisko teatralne z repertuaru dziecięcego,
film (aktorski, np. adaptacje powieści: *Magiczne drzewo*, *Akademia pana Kleksa*, *Lew*, *Czarownica i stara szafa* lub animowany, np. *Shrek*),
słuchowisko radiowe,
program telewizyjny,
piosenka, baśń muzyczna,
wystawa muzealna,
obraz, rysunek, fotografia, plakat,
komiks
wybrany tekst z czasopisma dziecięcego.

KLASA V

- wybrane mity greckie, w tym mit o powstaniu świata oraz mity o: Prometeuszu, Syzyfie, Demeter i Korze, Dedalu i Ikarze, Heraklesie, Tezeuszu i Ariadnie, Orfeuszu i Eurydyce, Odyseuszu,
- fragmenty *Biblii*, m.in. stworzenie świata i człowieka, wybór kolęd,
- wybrane podania i legendy polskie, w tym o Lechu, Piaście, Kraku i Wandzie oraz legendy różnych regionów,
- polska i obca klasyka dziecięca i młodzieżowa: fragmenty powieści, m.in. M. Musierowicz, E. Niziurskiego, H. Ożogowskiej, L. Carrolla, T. Jansson, C.S. Lewisa, R. Dahla,
- wiersze lub fragmenty prozy: ks. J. Twardowskiego, wiersze: np. A. Kamińskiej, T. Kubiaka *Bazyliszek i Barbarka*,
- polska klasyka literacka: A. Mickiewicz: wybrany fragment *Pana Tadeusza*; L. Staff: *Odys*,
- program proponuje lekturę co najmniej pięciu dłuższych tekstów wymienionych w podstawie programowej:

- lektury obowiązkowe:

Ferenc Molnár, *Chłopcy z Placu Broni*,

Henryk Sienkiewicz, *W pustyni i w puszczy*,

- lektury uzupełniające – co najmniej dwie, wybrane przez nauczyciela wspólnie z uczniami z poniższego zestawu⁷:

Frances Hodgson Burnett, *Tajemniczy ogród* lub inna powieść,

Olaf Fritsche, *Skarb Troi*,

Marcin Koziół, *Skrzynia Władcy Piorunów*,

Kornel Makuszyński, wybrana powieść (np. *Szatan z siódmej klasy*, *Szaleństwa panny Ewy*),

⁷ Uwaga! Można wrócić do nieomówionych w klasie czwartej propozycji lekturowych.

Lucy Maud Montgomery, *Ania z Zielonego Wzgórza*,

Ewa Nowak, *Pajaczek na rowerze*,

Sat-Okh, *Biały Mustang*,

Dorota Terakowska, *Władca Lewawu*,

- inne teksty kultury (do wyboru nauczyciela, przynajmniej jeden z każdego typu w ciągu całego cyklu kształcenia):

przedstawienie teatralne,

film (aktorski np. adaptacje powieści *Szaleństwa panny Ewy*, *Chłopcy z Placu Broni*, *W pustyni i w puszczy*, *Tajemniczy ogród*),

słuchowisko radiowe,

program telewizyjny,

piosenka, baśń muzyczna,

wystawa muzealna,

obraz, rysunek, fotografia, plakat,

komiks, m.in. J. Christa: *Kajko i Kokosz. Szkoła latania*,

wybrany tekst z czasopisma dziecięcego.

KLASA VI

- wybrane przypowieści ewangeliczne (w tym o siewcy, o talentach, o pannach roztropnych, o miłosiernym Samarytaninie, o synu marnotrawnym), *Hymn o miłości*,
- polska i obca klasyka dziecięca i młodzieżowa: fragmenty powieści m.in.: H. Sienkiewicza, B. Prusa, M. Musierowicz, E. Niziurskiego, H. Ożogowskiej, J.R.R. Tolkiena, R. Dahla,
- polska klasyka literacka: I. Krasicki, wybór bajek (*Wilczki*, *Czapla*, *ryby i rak*), A. Mickiewicz: *Lis i koziół*, *Pani Twardowska*, *Powrót taty*, wybrany fragment *Pana Tadeusza*; T. Różewicz: *Koncert życzeń*, *Przepaść*, Cz. Miłosz: *Przypowieść o maku*, *Ojciec objaśnia*, W. Szymborska: *Radość pisanie*, Z. Herbert, *Pan od przyrody*, *Kamyk*
- program proponuje lekturę co najmniej pięciu dłuższych tekstów wymienionych w podstawie programowej:

- lektury obowiązkowe:

Rafał Kosik, *Felix*, *Net i Nika* oraz *Gang Niewidzialnych Ludzi*,

Bolesław Prus, *Katarynka*

John Ronald Reuel Tolkien, *Hobbit, czyli tam i z powrotem*,

- lektury uzupełniające– co najmniej dwie, wybrane przez nauczyciela wspólnie z uczniami z poniższego zestawu⁸:

⁸ Uwaga! Można wrócić do nieomówionych w klasie czwartej i piątej propozycji lekturowych.

Adam Bahdaj, *Kapelusz za 100 tysięcy*,
Aleksander Dumas, *Trzej muszkieterowie*,
Stanisław Lem, *Cyberiada* (fragmenty)
Karol May, *Winnetou*,
Małgorzata Musierowicz, wybrana powieść (np. *Kwiat kalafiora*),
Edmund Niziurski, *Sposób na Alcybiadesa*,
Henryk Sienkiewicz, *Janko Muzykant*,
Alfred Szklarski, wybrana powieść
Irena Jurgielewiczowa *Ten obcy*,
Astrid Lindgren *Bracia Lwie Serce*,
Juliusz Verne *W 80 dni dookoła świata*,

- inne teksty kultury (do wyboru nauczyciela, przynajmniej jeden z każdego typu w ciągu całego cyklu kształcenia):
 - przedstawienie teatralne,
 - film (np. adaptacje powieści *Bracia Lwie Serce*, *Spona*, *ESD*),
 - słuchowisko radiowe,
 - program telewizyjny,
 - piosenka, baśń muzyczna,
 - wystawa muzealna,
 - obraz, rysunek, fotografia, plakat,
 - komiks,
 - wybrany tekst z czasopisma dziecięcego.

Cele szczegółowe, czyli jakie stawiać wymagania

Zakładamy, że każdy nauczyciel znający swoich uczniów (ich możliwości, warunki środowiskowe, zasoby szkoły itd.) potrafi stworzyć własne dwupoziomowe **wymagania edukacyjne**, niezbędne do planowania wynikowego. Pomoc stanowić mogą przykładowe plany wynikowe z dwupoziomowymi wymaganiami programowymi dostępne w przewodnikach metodycznych oraz na stronie wydawnictwa (www.wiking.com.pl).

To nauczyciel jest najlepiej przygotowany do określenia, które z wymagań edukacyjnych jest podstawowe (łatwe do opanowania, niezbędne w dalszym procesie kształcenia, szczególnie ważne, użyteczne), a które ponadpodstawowe (trudniejsze, niekonieczne w dalszym procesie kształcenia, mniej ważne, mniej użyteczne).

Procedury osiągnięcia celów, czyli jak uczyć ciekawie i efektywnie

Aby uzmysłowić, co to znaczy uczyć ciekawie i efektywnie, warto przypomnieć słowa Williama Jamesa: „Nauczając, musisz wypracować u swego ucznia takie wewnętrzne zainteresowanie tym, czego masz zamiar go nauczyć, że każdy inny przedmiot uwagi zostaje przepędzony z jego myśli; następnie przedstaw mu temat tak sugestyjnie i frapująco, by zapamiętał go aż do śmierci; na koniec wzbudź w nim zżerającą go ciekawość i pragnienie poznania następnych elementów wiedzy związanych z tym tematem”⁹. Wzbudzanie motywacji wewnętrznej to najskuteczniejszy środek do osiągnięcia celów dydaktycznych, oczywiście jest to również sposób najtrudniejszy. Starajmy się jednak jak najczęściej motywować uczniów bez odwoływania się do systemu nagród i kar. Inspirujmy do aktywności, uczmy samodzielności (także w stawianiu sobie celów), dajmy wiarę we własne możliwości, dumę z sukcesów i kształćmy umiejętność autorefleksji.

„Tworzenie sytuacji metodycznych wykorzystujących pasję poznawczą dzieci, ich chęć zabawy i gotowość do współpracy”, a także „organizowanie procesu dydaktyczno-wychowawczego w taki sposób, by stał się on dla uczniów przygodą prowadzącą do samopoznania, zachętą do nieustannego poznawania świata i porządkowania jego obrazu”¹⁰ to warunki skuteczności nauczania. Ciekawie i pomysłowo przygotowane lekcje są najlepszym sposobem na zachęcenie uczniów do pracy i aktywnej postawy. To uczeń powinien się podczas lekcji napracować: mówić, czytać, słuchać, pisać i... myśleć, wyciągać wnioski. Apatia, znudzenie, niechęć nie sprzyjają uczeniu.

Nie ma jednego „złotego środka”, uniwersalnej metody, techniki, której zastosowanie przyniesie odpowiedni efekt. Każda metoda nadużywana, stosowana zbyt często przestaje być dla uczniów ciekawa. Tylko wielość i zróżnicowanie metod służy skuteczności nauczania. Znajomość i wykorzystywanie różnych metod aktywnego nauczania należy do podstawowych kompetencji nauczyciela. Aby lekcja stała się atrakcyjna, nie trzeba uciekać się do efektownych, ale czasochłonnych metod aktywnego uczenia (drzewka decyzyjnego, konferencji prasowej, dramy, projektu, grup eksperckich¹¹), choć i one koniecznie od czasu do czasu powinny zagościć w klasach, ale potrzebne są małe chwytaki, sztuczki nawet¹², które uatrakcyjnijają codzienną pracę.

⁹ Ch. Galloway, *Psychologia uczenia się i nauczania*, tom II, Warszawa 1988, s. 13.

¹⁰ Rozporządzenie..., dz. cyt. s. 260.

¹¹ Przegląd interesujących metod aktywnego uczenia znajdują Państwo w: D. Biernacka, *Od słowa do działania*, Warszawa 2001; E. Brudnik, A. Moszyńska, B. Owczarska, *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, Kielce 2000; M. Taraszkiewicz, *Jak uczyć lepiej? Czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, Warszawa 1998 oraz S. Bortnowski, *Jak uczyć poezji?*, Warszawa 1998.

¹² Zob. S. Bortnowski, *Kłopoty z klasyfikacją metod nauczania*, w: *Polonista w szkole. Podstawy kształcenia nauczyciela polonisty*, pod red. A. Janus-Sitarz, Kraków 2004, s. 56, s. 79–80.

Działania motywujące to:

- słowna zachęta, docenianie wysiłków, uśmiech;
- uwagi krytyczne wypowiedziane z sympatią i szacunkiem (w końcu każdy ma prawo się mylić, a uczniowie szczególnie);
- wskazywanie błędów w pracach, ale nie piętnowanie ich autorów;
- częste wzajemne oglądanie prac pisemnych, wystawy rysunków, kolaży, map myśli itp.;
- dbanie o bezpieczeństwo (także psychiczne) uczniów – dziecko nie może bać się szyderstw, kpin ze strony rówieśników;
- rywalizacja tak, ale z samym sobą, porównywanie swoich własnych wyników;
- rywalizacja między uczniami – tyle wygranych, ile bardzo dobrych wyników – cel: bezbłędne, świetne wykonanie zadania, a nie pokonanie innych;
- wzajemna pomoc koleżeńska (ot, choćby wymienić się w ławce na moment zeszytami i sprawdzić poprawność zapisu (tematu, notatki) – zgodność z właściwym zapisem na tablicy, w książce, ewentualnie wskazanie błędu, powtórna zamiana zeszytami, korekta);
- nieustanne pobudzanie ciekawości – opowiadanie (czytanie) anegdotek, wykorzystywanie ciekawostek z podręczników „Wyspy szczęśliwe”, dotyczących pisarzy, utworów, faktów, podawanie fragmentów informacji i zadanie wyszukania wyjaśnienia, źródła itp.;
- odnoszenie nauki do rzeczywistości dziecięcej;
- wskazywanie życiowej przydatności nauki;
- mobilizowanie do poszukiwań w różnych źródłach informacji: słownikach, internecie, encyklopediach, u rodziców, dziadków, specjalistów;
- zabawy mnemotechniczne (wszelkie sztuczki ułatwiające zapamiętywanie, kojarzenie poznawanych pojęć, obrazy graficzne reguł, kaligrama ortograficzne, uatrakcyjnianie (np. Jak utworzyć poprawnie formę wołacza (żeby nie mylił się z mianownikiem)? Wystarczy utworzyć formę: „o, ty wstrętny ...”);
- wykorzystywanie różnorodnych pomocy dydaktycznych: nagrań muzycznych, interpretacji tekstów, prezentacji multimedialnych, filmów, albumów, kart pracy, plansz, prac dziecięcych, oprócz typowych pomocy: podręcznika, zeszytu ćwiczeń, zeszytu do języka polskiego, własnych uczniowskich teczek portfolio;
- mobilizowanie uczniów do gromadzenia własnych prac, organizowanie lekcji, w których uczniowie będą przyglądać się swoim pracom dawnym, nowym; wyszukiwać najlepsze (*skarby!*);
- konstruowanie zadań, poleceń w taki sposób, aby pobudzać do działania uczniów.

Oto kilka przykładów zadań (pochodzących z podręcznika „Wyspy szczęśliwe”) mobilizujących do pracy, poszukiwań, wnikliwego czytania i obserwacji:

- Odszukaj w tekście podane wyrazy z trudnością ortograficzną i odgadnij, jakie litery zostały zastąpione znakami: ☹ ☺ ☘ ☙ ♥ ☼
 dy☹omy powt☘o zacz♥łem m♥d☙e dr☺gi ☹art☺je widz☼
 p☙elkn♥łem si☼gn♥ł wr☘o☹yć pomno☹yć ok☺lary ☹ebro rami☼
- Co nosicie w tornistrach? Zajrzyjcie do swoich teczek i wspólnie stwórzcie alfabetyczny spis rzeczy, które przynosicie do szkoły.
- Podane zdania przepisz do zeszytu, wstawiając w wy kropkowane miejsca różne formy słowa „przyjaciół”.

Umieć być, znajdziesz (Ignacy Krasicki)
 naszych są naszymi (przysłowie)
 Dla nowego nie opuszczaj starego. (przysłowie)
 Szczęście rodzi, nieszczęście doświadcza ich wierności. (Seneka)
 Chcąc poznać, trzeba z nim beczkę soli zjeść. (przysłowie)

- Czy znasz nazwy palców? Narysuj kontur swojej dłoni w zeszycie i podpisz wszystkie palce (wskazujący, środkowy, serdeczny, mały i kciuk).
- Napisz tekst, w którym Ty jako Leszek przeprosisz Mieszka za swoje zachowanie. Przekonaj go, że warto Ci wybaczyć i jeszcze raz zaufać. („Przyjaciele” A. Mickiewicza)
- Nazwij uczucia, które towarzyszą podanym doznaniom fizycznym.
 Ścisnęło się gardło –
 Łzy stanęły w oczach –
 Zagryzła wargę –
- W poniższym diagramie ukryło się w pionie i w poziomie dziewięć pojęć, które powinieneś znać, wyszukaj je i wyjaśnij. Niezrozumiałe terminy znajdź w słowniczku na końcu podręcznika.

Z	N	A	S	Z	B	T	E
R	M	S	T	R	O	F	A
I	N	Y	M	L	H	I	W
A	U	T	O	R	A	R	E
N	A	R	R	A	T	O	R
I	T	Y	A	E	E	N	S
R	A	M	L	C	R	I	K
I	E	B	A	J	K	A	?

Z pozostałych w diagramie liter czytanych poziomo powstanie pytanie, na które powinieneś już odpowiedzieć twierdząco.

- Sprawdź, co znajduje się na stronie internetowej: <http://www.polska.pl>. Powiedz kolegom, dlaczego warto tę stronę zobaczyć.
- Oto szczegółowy plan wydarzeń baśni „Szewczyk Dratewka”, w którym złośliwa czarownica pozmieniała punkty tak, że w każdym jest pomyłka. Znajdź wszystkie błędy i przepisz poprawiony plan do zeszytu.

1. Wędrówka krawczyka Dratewki.

a) pomoc udzielona termitom,

- b) ratunek dla os,
 - c) zastrzelenie kaczek.
- 2. Słowa zachęty ludzi stojących przed zamkiem.
- 3. Ryzykowna decyzja panny.
- 4. Zadania wyznaczone przez czarnoksiężnika.
 - a) przebranie kilograma maku z piaskiem,
 - b) odnalezienie złotego zegarka,
 - c) odgadnięcie rebusu.
- 5. Przemiana ptaszyska.
- 6. Nieszczęście młodej pary.
- a) Przeczytaj podane niżej hasła ze słownika języka polskiego, w których zdefiniowano kilka postaci fantastycznych.

troll *m I, DB. -a; lm M. -e, D. -i* «w wierzeniach ludów skandynawskich: olbrzym lub karzeł zamieszkujący najczęściej górskie pieczary, zwykle nieprzychylny ludziom»

kobold *m IV, DB. -a, Ms. ~ldzie; lm M. -y, mit. germ.* «opiekuńczy duch domowy wyobrażany w postaci karzełka, przebywający najczęściej w pobliżu paleniska lub pod belkowaniem domu»

gnom *m IV, DB, -a, Ms. ~mie; lm M. -y* «według dawnych wierzeń ludowych: duch podziemia, uosobienie żywiołowych sił ziemi, uważany za opiekuna kopalni, kamieniołomów itp.; karzeł»

b) Przygotuj kilka podobnych objaśnień znaczeń do „Słownika istot fantastycznych”, w których opiszesz: rusalkę, syrenę, wielkoluda, krasnoluda, wodnika, planetnika. Możesz skorzystać ze słownika języka polskiego.

c) Jakie informacje o każdym rzeczowniku zawarte są w słowniku języka polskiego?

Najczęstszymi formami pracy, które królują w szkole, są: **praca zbiorowa** i **jednostkowa**. Nauczyciel rozmawia z całą klasą i proponuje jednakowe zadania dla wszystkich uczniów. Ma to pewne zalety: możliwość szybkiego wytłumaczenia zagadnienia, łatwiejsza kontrola przebiegu działań, wygoda w sprawdzaniu poprawności, ale inne formy pracy bywają często efektywniejsze, dlatego warto sięgać także po nie.

Postulujemy znacznie częstsze wykorzystywanie **pracy w parach**: osoba A opowiada coś osobie B, potem na odwrót, pary przygotowują wywiad: jedna osoba pyta, druga odpowiada; rysują – jedna osoba tłumaczy drugiej, jak dojść do pewnego miejsca, osoba słuchająca ma za zadanie narysować opisaną trasę itp. Każda para może wykonywać inne zadania, co motywuje do intensywnej pracy i podzielenia się z innymi efektami swoich działań.

Praca w parach zdecydowanie powinna poprzedzać pracę w grupach. Uczniowie najpierw powinni nauczyć się współpracować w parze. W IV klasie rodzi to mniej konfliktów, jest bardziej efektywne.

Próby **pracy w grupach** należy podejmować często, pamiętając, aby zaczynać od zadań nieskomplikowanych, łatwych – uczniowie szybciej przeanalizują możliwości, wynegocjują

rozwiązanie, dojdą do kompromisu. Przy okazji pracy zespołowej kształci się wiele ważnych umiejętności, nie należy się więc zrażać początkowymi trudnościami, lecz cierpliwie kontynuować naukę współpracy. Dobrze jest zaczynać pracę grupową od samodzielnie wykonanego zadania, tak, żeby uczniowie rozpoczynali wspólne działanie od obejrzenia indywidualnych pomysłów.

Zaobserwowaliśmy, że przygotowanie indywidualnych zadań dla każdego ucznia (bądź pary) ogromnie motywuje dzieci do pracy. W ten sposób można np. przeanalizować wybrane cytaty, wersy, zwrotki wiersza (każdy ma inny fragment do wytłumaczenia), metafory; wchodzić w role i opisywać wybraną postać widzianą oczyma różnych bohaterów literackich; wyszukiwać wybrane wyrazy w słownikach tego samego typu bądź w różnych – identyczne słowa; czytać inne utwory, obserwować inne zjawiska językowe. **Praca indywidualna** otwiera przed nauczycielem mnóstwo możliwości działań, które mogą być dostosowywane do zainteresowań każdego ucznia i jego możliwości.

Sprawdzanie i ocenianie osiągnięć uczniów, czyli jak mierzyć efekty

Sprawdzanie osiągnięć uczniów jest integralną częścią procesu nauczania i służy jego doskonaleniu. Oceniamy po to, by wiedzieć, jakie umiejętności (określone na danym poziomie) uczniowie już opanowali, jakie uzyskali osiągnięcia, co należy kształcić, na co poświęcić więcej czasu, do czego koniecznie wrócić. Uczeń jest oceniany i ocenia siebie po to, by poznać swoje mocne strony, obserwował swoje postępy, wyznaczał sobie cele. Zarówno nauczyciel, jak i uczeń zyskują dzięki systematycznemu, rzetelnemu i sprawiedliwemu ocenianiu.

W wewnątrzszkolnym systemie oceniania (tzw. WSO) powinno być jasno określone, według jakiego systemu (opisowego, punktowego, stopni szkolnych) odbywa się ocenianie śródroczne.

Podkreślamy, że „ocena szkolna jest informacją o wyniku kształcenia z komentarzem”¹³. Sposób podania tej informacji i jej interpretacja ma kluczowe znaczenie dla dalszego procesu nauczania – może dawać jasny obraz osiągnięć lub być suchą informacją: 1, 2, 3; może zawierać konkretne zindywidualizowane wskazówki lub ogólnikowe stwierdzenia pozbawione treści; może motywować uczniów do dalszej pracy lub zniechęcać. Każda ocena winna być jawna, zrozumiała i motywująca.

Polonista diagnozuje różnorodne osiągnięcia uczniów. Sposoby, którymi może się posługiwać, to:

- wypowiedzanie się na forum klasy: opowiadanie, opisywanie, zabieranie głosu na temat, recytacja, technika głośnego czytania z odpowiednim tempem, modulacją głosu – mówienie;
- pytania do tekstu słuchanego, polecenia ustne – słuchanie;
- redagowanie krótkich i długich tekstów (tzw. wypracowania), dyktanda, prowadzenie notatek (rzetelność, estetyka zapisu, przejrzystość, pomysłowość) – pisanie;
- pytania sprawdzające rozumienie i znajomość czytanych samodzielnie tekstów (także lektur), przekład intersemiotyczny (prace pozawerbalne, w których nie ocenia się możliwości plastycznych czy muzycznych, ale odczytywanie sensów tekstu – tu np. ilustracje, kolaże, komiksy, dobranie odpowiedniej muzyki, piosenka) – czytanie;
- sprawdzanie stopnia rozumienia tekstów kultury (także pozawerbalnych), opis, ocena wybranych tekstów kultury (z uwzględnieniem odrębności tworzywa) – odbiór tekstów kultury.

Ponadto polonista (podobnie jak każdy nauczyciel) kontroluje i ocenia: aktywność, zaangażowanie ucznia, jego systematyczność w odrabianiu zadań domowych, umiejętność współpracy. Każde z tych działań najczęściej wiąże się z wystawianiem oceny szkolnej – wyrażonej stopniem, liczbą punktów czy opisem.

¹³ B. Niemierko, *Pomiar wyników kształcenia*, Warszawa 1999, s. 240.

Nauczyciele języka polskiego stawiają zazwyczaj wiele ocen i dość dobrze rozpoznają poszczególne osiągnięcia uczniów, dlatego warto, naszym zdaniem, pod koniec każdego semestru nazwać wspólnie z uczniami oceniane umiejętności i określić stopień ich opanowania. Taki opis osiągnięć należy przekazać rodzicom. Można wykorzystać w tym celu podaną na końcu tego rozdziału kartę oceny.

UMIEJĘTNOŚCI			Poziom ponadpodstawowy			Poziom podstawowy		Uczeń nie opanował umiejętności	
			Uczeń opanował umiejętność w stopniu						
			celującym	bardzo dobrym	dobrym	dostatecznym	dopuszczającym		
mówienie	wypowiadanie się na forum klasy								
	recytacja								
	głośne czytanie								
słuchanie	rozumienie słuchanego tekstu								
	rozumienie poleceń								
pisanie	krótsze formy wypowiedzi	w szkole							
		w domu							
	dłuższe formy wypowiedzi	w szkole							
		w domu							
	ortografia (dyktanda, ćwiczenia)								
	notatki (zeszyt)								
	czytanie	rozumienie tekstów							
znajomość i rozumienie lektur									
prace pozawerbalne									
odbiór tekstów kultury									
KSZTAŁCENIE JĘZYKOWE									
całościowe sprawdziany									
INNE DZIAŁANIA*									
aktywność i zaangażowanie			bardzo duża	duża	wystarczająca	niewielka	sporadyczna	brak	
współpraca			wyjątkowo efektywna	efektywna	wystarczająca	zadawalająca	zazwyczaj zadawalająca	niezadawalająca	
zadania domowe			zawsze	brak 1 raz	brak 2–3 razy	brak 4–5 razy	brak 6–7 razy	ponad 7 razy	
zadania dodatkowe			więcej niż 4	4	3	2	1	brak	
działalność dodatkowa			zajęcia: konkursy: inne:						

*właściwe zaznaczyć

Częstym problemem nauczycieli jest wystawienie oceny semestralnej bądź końcoworocznej, która ma za zadanie odzwierciedlać wiele zróżnicowanych zmiennych. Chcielibyśmy ułatwić to zadanie, wykorzystując systematyczny pomiar dydaktyczny. Proponujemy, aby narzędziem

diagnozującym stopień opanowania umiejętności: czytania, pisania i odbioru tekstów kultury oraz ułatwiającym wystawianie ocen końcowych, stały się **sprawdziany całościowe** (zaplanowane już na początku roku szkolnego!), które odbywałyby się 2–3 razy w semestrze, najlepiej na zakończenie kolejnego działu proponowanego przez podręcznik do kształcenia literacko-kulturowego. Sprawdziany takie powinna oczywiście poprzedzać co najmniej jedna lekcja powtórzeniowa, pomocą mogą służyć umieszczane po każdym rozdziale podręcznika podsumowania¹⁴.

Sprawdzanie osiągnięć powinno się odbywać według jasnych i stałych zasad oraz procedur. Należy:

1. Jasno określić wymagania, co będzie przedmiotem oceny – określone umiejętności i zakres materiału (zarówno literacko-kulturowego, jak i językowego).

2. Poinformować o tym uczniów (odpowiednio wcześniej).

3. Przygotować zróżnicowane zadania (krótka, rozszerzona odpowiedź, zadania z lukami, krótkie i długie zadania otwarte, zadania zamknięte) z poziomu podstawowego i ponadpodstawowego, które najlepiej sprawdzą stopień opanowania określonych umiejętności. Uwaga! Układanie sprawdzianu to sztuka wyboru – nie da się sprawdzić wszystkiego.

4. Przeprowadzić sprawdzian.

5. Omówić go wspólnie z uczniami, wskazując osiągnięcia i motywując do dalszej pracy nad słabymi stronami.

6. Wyciągnąć wnioski do dalszej pracy, w razie potrzeby zweryfikować swój plan wynikowy¹⁵.

Oceniając efekty nauczania, nie powinno się zapominać o uczniach mających specjalne potrzeby edukacyjne, którzy powinni mieć odpowiednio dostosowywane wymagania i zasady oceniania.

Pisząc o sprawdzaniu osiągnięć uczniów, nie sposób nie wspomnieć o samoocenie uczniów. Człowiek dojrzały sam wartościuje efekty swych działań i sam wytycza sobie cele życiowe. Podobnie uczniowie powinni mieć w szkole okazję refleksyjnego przyglądania się efektom swojej pracy i planowania poprawy. Przyjmując współodpowiedzialność za efekty uczenia, staną się partnerami nauczyciela i sprzymierzeńcami.

¹⁴ Propozycje całościowych sprawdzianów znajdują się na stronie internetowej: www.wiking.com.pl.

¹⁵ Zainteresowanym problematyką oceniania polecamy książkę B. Niemierki, *Ocenianie szkolne bez tajemnic*, Warszawa 2002.

Z programem „Wyspy szczęśliwe” zintegrowano podręczniki do kształcenia literacko-kulturowego i zeszyty ćwiczeń z wiadomościami dla klasy IV, V i VI pod tym samym tytułem. Ponadto do każdej klasy napisano książkę dla nauczyciela, w której znajdują się propozycje działań oraz scenariusze lekcji. Na stronie internetowej wydawnictwa: www.wiking.com.pl można znaleźć przykładowe plany wynikowe, rozkłady materiałów sprawdziany i kartkówki. Już wkrótce zostanie uruchomiona platforma z innymi materiałami ułatwiającymi pracę z „Wyspami szczęśliwymi”: nagraniami audiowizualnymi, ćwiczeniami dla uczniów, konkursami itp.

*Życzymy Państwu prawdziwej satysfakcji w pracy z uczniami, wielu wartościowych lekcji, owocnych spotkań z tekstami. Oby realizacja programu „Wyspy szczęśliwe” stała się przyjemnością, a praca z naszymi podręcznikami źródłem inspiracji. Chcieliśmy pomóc Państwu w uczeniu i odkryciu prawdziwych **wysp szczęśliwych**. I... oby się nam to udało!*

Grażyna i Jacek Kuleszowie

Autorzy programu

Grażyna Kulesza – metodyk nauczania języka polskiego w Kolegium Nauczycielskim im. G. Piramowicza we Wrocławiu, nauczycielka języka polskiego w Szkole Podstawowej nr 1 we Wrocławiu, edukator Nowej Szkoły, egzaminator – sprawdzian po szkole podstawowej, autorka publikowanych scenariuszy lekcji (język polski, godzina wychowawcza), współautorka publikacji metodycznej „*W drodze po złote runo... indywidualne programy nauczania w szkole podstawowej*”.

Jacek Kulesza – nauczyciel języka polskiego w Szkole Podstawowej nr 1 we Wrocławiu, pracował także w gimnazjum i liceum prywatnym, uczestnik prac komisji konkursu polonistycznego, z Dolnego Śląska Gimnazjalisty, egzaminator maturalny, autor publikowanych scenariuszy lekcji (j. polski, godzina wychowawcza), współautor publikacji metodycznej „*W drodze po złote runo... indywidualne programy nauczania w szkole podstawowej*”.